

El rus com a *lingua franca* als estats postsoviètics

Russian as a lingua franca in post-Soviet countries

Miquel CABAL GUARRO
Centre Universitari de Sociolingüística
i Comunicació. Universitat de Barcelona

Data de recepció: 29 de maig de 2012

Data d'acceptació: 26 de juliol de 2012

RESUM

Després de la caiguda del règim soviètic, les antigues repúbliques de l'URSS van emprendre un procés de *nation-building* que, en la majoria dels casos, encara s'està desenvolupant. Els canvis que ha suposat i que continua exigint aquest procés en matèria d'ensenyament i de política lingüística i cultural són tan diversos com els estats sorgits de la desintegració de l'URSS. Un dels punts d'estudi dins d'aquest procés és la posició actual de la llengua russa en aquests estats: quin paper té a l'ensenyament, a l'administració i en les relacions entre els diferents estats postsoviètics. Aquest treball analitza, doncs, els factors que han conduït a la situació actual i se centra en el paper del rus com a *lingua franca* en el territori de l'antiga Unió Soviètica i en la importància de l'actual (re)construcció identitària russa en les relacions amb els veïns exsoviètics.

PARAULES CLAU: llengua russa, *lingua franca*, sociolingüística postsoviètica, identitat russa.

ABSTRACT

After the fall of the Soviet Union, the former republics of the USSR undertook a nation-building process that in most cases is still underway today. The changes involved in this process, which take in both education and cultural and language policies, are as diverse as the states that have emerged from the dissolution of the USSR. One issue of study within this process is the current status of the Russian language in these states: the role it plays in education, administration and relations among post-Soviet states. Hence, this article analyses the factors that gave rise to the current situation and focuses on the role of Russian as a *lingua franca* in the territory of the former Soviet Union, while evaluating the importance of the present (re)construction of the Russian identity *vis-à-vis* the country's relations with its former Soviet neighbours.

KEY WORDS: Russian language, *lingua franca*, post-Soviet sociolinguistics, Russian identity.

1. INTRODUCCIÓ

Per tal d'entendre la situació lingüística actual als estats postsoviètics, cal que fem un breu repàs de les polítiques lingüístiques i nacionals que va aplicar l'URSS durant set dècades. Les diferents fases que va travessar la política lingüística soviètica van conduir a una situació que és reflex d'una contradicció profunda en tots els vessants: els processos de centralització i descentralització, la promoció i la repressió de les llengües minoritàries (Leprêtre, 2002). Aquestes contradiccions, que es van donar tant de manera simultània com de manera consecutiva, són fonamentals per entendre les polítiques de caire continuista, en uns casos, i rupturista, en d'altres, que s'han aplicat i s'apliquen als estats postsoviètics en matèria lingüística. Cal veure, doncs, quins són els processos contradictoris que es van anar succeint a l'URSS i quin efecte tenen en l'actualitat. Igualment, es fa necessari dibuixar un panorama de l'estat de la qüestió a les diverses repúbliques, per tal de facilitar la comprensió de la conjuntura actual als diversos territoris. Per acabar, és necessari veure el paper que té la identitat nacional russa en l'actualitat i quines perspectives de futur podem aventurar-nos a pronosticar a les repúbliques postsoviètiques.

2. FASES DE LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA A L'URSS

Les diverses fases de la política lingüística del Govern soviètic s'articulen tradicionalment al voltant de quatre grans cicles que coincideixen en gran mesura amb canvis polítics i socials fàcilment identificables (Albin, 1970; Crisp, 1989; Kreindler, 1989; Lewis, 1972). Així, els investigadors estableixen els períodes següents:

1. *Korenizàtsia* ('indigenisme', 'arrelament'), alfabetització massiva, implantació de llengües estàndard i de sistemes ortogràfics nous (de base llatina), suport a totes les llengües de les nacionalitats, política nacional *centrífuga*, creació de repúbliques ètnicament homogènies. Lenin, Nova Política Econòmica (NEP).

2. Implantació del rus com a matèria obligatòria en l'ensenyament, entrada de vocabulari d'origen rus a les llengües minoritàries, política nacional *centrípeta*, naixement del nacionalisme soviètic (i identificació amb el nacionalisme rus). Stalin, plans quinquennals, grans purgues.

3. Afavoriment del rus a tots els nivells, malestar de les minories nacionals (especialment a les repúbliques bàltiques i de l'Àsia central), glorificació del poble rus. Khrushxov i Bréjnev.

4. Recuperació de l'equilibri entre el rus i les llengües de les altres nacionalitats. *Perestroika*.

Repassem breument els punts més significatius d'aquestes fases, sobretot per la repercussió que han tingut i els efectes que en perduren actualment.

2.1. La korenizàtsia

Lenin, que estava sensibilitzat amb les minories ètniques i nacionals del territori de l'Imperi rus (Kreindler, 1977), havia afirmat ja abans de la revolució: «Pensem que no hi ha ningú que hagi d'estudiar la gran i poderosa llengua russa *a cop de bastó*», «Els marxistes russos creiem que *no ha d'existir* una llengua estatal obligatòria, mentre que sí que cal dotar la població d'escoles on s'ensenyi en llengües locals i cal incloure a la Constitució una llei fonamental que invalidi qualsevol privilegi de cap de les nacions i qualsevol infracció de les lleis de minories nacionals...» (Lenin, 1914; la traducció és meva). Durant els anys 1920, la política lingüística i cultural de l'omnipotent Estat soviètic va fomentar un procés de nacionalització de les minories anomenat *korenizàtsia* a les noves repúbliques de la Unió. Aquest procés, que va coincidir en el temps amb la Nova Política Econòmica, volia garantir que les minories nacionals poguessin desenvolupar-se plenament i en tots els sentits com a pobles lliures dins de l'URSS: el foment de l'alfabetització i dels mitjans de comunicació en llengües minoritàries va passar a ser un dels estendards de la política cultural dels primers anys de l'URSS (Leprière, 2002; Slezkine, 1994). Tal com afirma Crisp (1989), «The mass eradication of illiteracy is recognised even by those most suspicious of the motives of Soviet nationality and cultural policy as one of the major achievements of the early period». La taula següent il·lustra el creixement de la població alfabetitzada entre 1926 i 1959 en algunes de les nacionalitats soviètiques:

	<i>Karakalpaks</i>	<i>Kazakhs</i>	<i>Kirguisos</i>	<i>Tadjiks</i>	<i>Turcmans</i>	<i>Uigurs</i>	<i>Uzbeks</i>
1926	1,3	7,0	4,5	2,2	2,0	4,5	3,8
1959	51,0	52,1	52,4	52,3	51,9	54,5	51,0

Dades en %.

FONT: Lewis, 1972 (a partir dels censos de 1926 i 1959).

Les bases teòriques de la política de *korenizàtsia* s'estableixen en els punts següents, resumits (Crisp, 1989; Lewis, 1972; Slezkine, 1994) a partir de les actes del Partit Comunista de la Unió Soviètica de 1921:

It was resolved to help the non-Russian peoples to:

— Develop and consolidate their Soviet statehood in forms appropriate to the national characteristics and way of life of these peoples;

— Develop and consolidate judicial, administrative, economic and governmental bodies operating in the native language and composed of local people who know the way of life and psychology of the local population;

— Develop the press, schools, theatre, clubs and cultural institutions in general in the native language;

— Establish and develop a wide network of general and technical-professional courses and schools in the native language.

(*KPSS v rezoliútsiakh*, 1970: 252; traducció extreta de Crisp, 1989)

Tal com es desprèn d'aquests principis bàsics, i per fer servir terminologia de la societat de la informació, la *korenizàtsia* volia ser una localització del socialisme. És a dir, una adaptació de la política soviètica a les llengües i costums de les nacionalitats de la Unió que, durant el període tsarista, s'havien vist privades de drets col·lectius. D'aquesta manera, es pretenia que el socialisme penetrés com a garant de la llibertat dels pobles i com a marc únic per al desenvolupament de l'home lliure dins d'un món socialista (Leprêtre, 2002). La *korenizàtsia* era la via d'entrada de la doctrina de l'inter-nacionalisme proletari, era una actuació local amb aspiracions globals.

Les mesures pràctiques que es van adoptar per tal de poder tirar endavant aquestes bases teòriques de localització van afectar molts àmbits. Un dels vessants més destacables en el tema que ens ocupa és precisament l'estudi científic de les llengües de l'URSS i el desenvolupament de les llengües minoritàries en totes les funcions socials i culturals. Per primera vegada van fer-se estudis sistemàtics i rigorosos de fonètica i dialectologia de llengües que fins llavors amb prou feines havien estat documentades. L'objectiu d'aquests estudis era escollir la variant dialectal que havia de servir de base per dur a terme processos complexos i complets d'estandardització (Crisp, 1989).

Quant als sistemes d'escriptura, moltes llengües àgrafes van adoptar-ne un de nou i moltes altres van canviar de sistema. Aquest últim és el cas de les llengües turques, escrites fins llavors en alfabet àrab. Totes les llengües turques de l'URSS, a més a més de les llengües paleosiberianes, finoúgriques i caucàsiques, van iniciar un procés d'adopció de l'alfabet llatí entre 1926 i 1936 (Koutaissoff, 1951; Sebba, 2006). La tolerància envers els nacionalismes de les minories, la creença en l'expansió immediata del comunisme arreu del món i la voluntat ferma de garantir l'èxit del procés de *korenizàtsia* van facilitar aquesta adopció (Lewis, 1972).

Pel que fa als mitjans de comunicació, entre 1928 i 1938 el nombre de diaris no russos va passar de 205 en quaranta-set llengües a 2.188 en seixanta-sis llengües (Slezkine, 1994). Per il·lustrar-ho amb xifres relatives, hem de tirar més enrere i més endavant en el temps: el 1913, només el 10% dels 859 diaris existents es publicaven en les llengües minoritàries, mentre que el 1940, amb deu vegades més diaris, les publicacions en les llengües de les minories nacionals arribaven ja al 25% (Lewis, 1972).

2.2. *Ciril·lització i russificació*

2.2.1. *Ciril·lització*

La política d'alfabetització sorgida de la *korenizàtsia*, però, va fer un gir sobtat (de la mateixa manera que el va fer la política econòmica, que va deixar enrere la NEP per entrar en els plans quinquennals): es va decidir que totes les llengües de l'URSS havien d'escriure's en alfabet ciríl·lic. Probablement, el triomf de la conversió a l'alfabet llatí a Turquia el 1928 i la por d'un creixement ràpid de sentiments panturcs van fer saltar les alarmes ja a principi de la dècada de 1930 (Sebba, 2006). El 1937, finalment, el Comis-

sariat de la Unió per al nou alfabet, amb el suport del Comissariat per a les nacionalitats soviètiques de l'URSS, va decidir que totes les llengües del territori de la Unió havien d'escriure's en alfabet ciríl·lic (Lewis, 1972). Entre 1937 i 1939, l'alfabet ciríl·lic va substituir el llatí en tots els estàndards que s'havien creat durant els anys 1920 (Slezkine, 1994). Tanmateix, mai no es va fer pública una campanya clara de ciril·lització. El Govern soviètic afirmava que les llengües nacionals havien abraçat el ciríl·lic *motu proprio*, d'una manera totalment democràtica, però mai no s'han aduït documents que ho demostrin (Crisp, 1989; Koutaissoff, 1951). L'objectiu de la ciril·lització era clar, tal com va expressar el 1952 el turcòleg Baskàkov després de veure'n els efectes:

The adoption of the Russian script by most of the languages has not only contributed to their development, but has been of notable assistance to the various nationalities of the Soviet Union in their successful mastery of the Russian language and in the assimilation of Russian culture. It has in fact provided them with a uniform basis on which to acquire literacy both in their native tongue and in Russian. (Citat a Sengupta, 2003: 146)

Així, doncs, s'entenia que la ciril·lització era el pas previ a la russificació de les minories. Per tant, ens trobem davant d'un plantejament contradictori, un dels molts que al·ludeix Leprêtre (2002): mentre d'una banda es fomentava l'ensenyament i la premsa en totes les llengües de les nacionalitats soviètiques amb l'objectiu de fer-los arribar el comunisme i facilitar-los el camí cap a la llibertat dins d'un món socialista, d'altra banda se'n ciril·litzava l'escriptura a fi de facilitar una russificació soterrada a tot el territori de l'URSS. En concomitància amb el procés d'adopció de l'alfabet ciríl·lic, el 1938 la llengua russa va ser introduïda com a matèria obligatòria a totes les escoles de l'URSS. Així mateix, es va aprofitar l'oportunitat que donava l'estandarització de les llengües de les nacionalitats minoritàries per fer-hi incorporacions lèxiques (Lewis, 1972). Totes les llengües havien de disposar d'una terminologia completa per als nous temps (Koutaissoff, 1951) i es va optar per fomentar els sistemes interns de producció de neologismes i per afavorir la incorporació de calcs i préstecs, en gran mesura del rus: «Not less than a half of all entries in a modern Soviet national language-dictionary consists of Russian borrowings and calques» (Moskovich, 1989). A les llengües turques, el procés va anar acompanyat per una eliminació més o menys sistemàtica de préstecs moderns del persa i de l'àrab (Crisp, 1989). Així, doncs, veiem com la russificació soviètica va tenir un fort component invasiu en les llengües minoritàries:

While tsarist russification may have been more blatantly aimed at people, Soviet russification was more pervasive: it was no longer just people who were russified but also languages, their lexicons, grammars, and orthographies, and even territories, russified as a result of state-sponsored migration. (Pavlenko, 2008a)

La revisió de 2002 de la llei de llengües de la Federació Russa va implicar un nou procés de ciríl·lització. El punt sisè de l'article tercer obliga totes les llengües del territori de la Federació a emprar l'alfabet ciríl·lic:

A la Federació Russa, els alfabet de la llengua oficial de la Federació i de les llengües oficials de les repúbliques es fonamenten sobre la base gràfica del ciríl·lic. Les lleis federals poden establir altres alfabet per a la llengua oficial de la Federació i les llengües oficials de les repúbliques. (<http://www.erzan.ru/news/zakon-rf-o-jazykah-narodov-rossijskoj-federacii>)

Aquest procés va provocar nombroses tensions amb la República de Tatarstan, que havia recuperat l'escriptura llatina per al tàtar i que es va veure obligada a tornar al ciríl·lic després de la sentència del tribunal constitucional de la Federació Russa de 16 de novembre de 2004 contra l'adopció d'alfabets diferents del ciríl·lic.¹

2.2.2. Russificació

L'ensenyament del rus va anar en augment en tots els nivells de l'educació. A partir del curs 1958-1959, i encara que en principi tinguessin una llengua vehicular diferent del rus, totes les escoles van començar a impartir classes de llengua russa des de primària i a generalitzar l'ús del rus com a llengua vehicular en altres matèries d'ensenyament. Així, per exemple, les escoles de Carèlia van passar íntegrament al rus ja al curs 1958-1959, mentre que les escoles txuvaixes no van fer el canvi complet fins al curs 1962-1963 (Bilinsky, 1962; Kreindler, 1989). Les repúbliques van reaccionar de maneres molt diverses davant la nova llei d'educació. El rus s'impartia en totes les escoles de la Unió, mentre que les llengües nacionals anaven reduint la seva presència a les escoles russes de tot el territori (Bilinsky, 1962). El fet és que la llengua russa es va instal·lar a tots els nivells educatius de les escoles de l'URSS. De tota manera, gairebé deu anys després de la implementació de la llei d'educació de 1958, encara ens trobem que «...as a general rule, Russification of national minorities in the Soviet Union is not increasing at a significant pace» (Lipset, 1967).

L'Estat soviètic va entendre la importància cabdal d'una política lingüística russificadora a l'hora d'atribuir al poble i a la llengua russos una posició central en el procés de modernització de totes les nacionalitats de l'URSS:

As a more centralist ideology of the state developed, the authorities recognised that the simultaneous modernisation of more than a hundred individual peoples was no longer a desirable goal, the official line of consolidation around the Russian people began to be prominent, and it was realised that in many ways the best means of achieving this was through L[anguage] P[lanning]. (Crisp, 1989)

1. http://www.lawrussia.ru/texts/legal_216/doc216a751x562.htm.

2.3. Factors geogràfics i demogràfics

Tal com afirma Lewis (1972), les llengües de les nacionalitats de l'URSS no haurien pogut assolir el nivell de desenvolupament cultural i la importància instrumental que van aconseguir amb tanta rapidesa i efectivitat si no hagués estat pel procés de creació de repúbliques, emprès l'any 1924 i operatiu fins al 1956, amb períodes de molta activitat (1924-1936 i 1945) i d'activitat nul·la (1956-1991).

El procés va consistir en la redistribució del territori i en la concentració dels grups nacionals en repúbliques epònimes. Culminat el procés, la *nacionalitat* esdevenia *nació titular* de la república que habitava. D'aquesta manera, l'estat central s'assegurava de minimitzar possibles i probables tensions nacionals i lingüístiques en territoris que, tradicionalment, havien estat un immens gresol. Per veure-ho amb xifres, en el cas dels uzbeks i dels turcmans, per exemple, la redistribució va comportar els moviments següents:

	Població a les RSS fins al 1925			Sobre el total de la població nacional	Sobre la població total de la nova república
	Turquestan	Bukharà	Khorezm		
Uzbeks	66,5 %	22,2 %	11,3 %	82 %	75 %
Turcmans	43 %	27 %	29,8 %	94 %	70 %

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de Lewis, 1972.

El procés de concentració nacional, però, amagava una trampa que va acabar causant problemes a llarg termini: les minories nacionals que es trobaven dins d'una república amb nació titular però que no eren prou nombroses per aconseguir un grau d'autonomia especial veien com el seu desenvolupament com a poble quedava molt lluny del que havia assolit o podia assolir la nacionalitat detentora de la titularitat. A més a més, el procés no va afectar de la mateixa manera totes les nacionalitats de l'URSS. En determinats casos, la importància geoestratègica del territori va pesar més que no el procés de concentració nacional. És el cas de nacionalitats com els coreans, els tàtars de Crimea i els carelians, cada una d'una manera diferent.

D'altra banda, els processos d'industrialització i de (consegüent) urbanització que van tenir lloc a l'Estat soviètic des de final de la dècada de 1920 i, especialment, durant i després de la Segona Guerra Mundial van facilitar la mobilitat de la població per tot el territori de la Unió. Les deportacions preventives (dels territoris en guerra) o forçades (per Stalin entre 1940 i 1952) van provocar el desplaçament de grups nacionals sencers d'una zona a una altra, així com l'assentament de població russa a tot el territori de l'URSS (Lewis, 1972; Polian, 2001).

3. EL RUS COM A LINGUA FRANCA

3.1. *El rus com a lingua franca a l'URSS*

Tal com hem vist, un dels objectius de la política lingüística de l'URSS va ser el desenvolupament de les llengües nacionals. D'ençà dels anys 1930, però, l'objectiu prioritari del Govern soviètic va passar a ser la creació d'una societat plenament bilingüe. Cal entendre aquest bilingüisme com a asimètric: els parlants de llengües nacionals havien d'adquirir competència en llengua russa i no a l'inrevés (Akiner, 1989). Els moviments de població van provocar en moltes ocasions que les llengües nacionals veiessin reduït el seu àmbit d'actuació. Com sempre, la necessitat *real* de comunicar-se amb el veí va fomentar l'aparició d'una llengua de comunicació interètnica, una *lingua franca*. Altres llengües havien fet ja aquesta funció en el territori de l'URSS abans de la seva creació. És el cas de l'àrab al Caucas (al Daguestan i a Txetxènia havia funcionat com a llengua de comunicació intertribal) i del persa a l'Àsia central (Ben-nigsen i Lemerrier-Quellejay, 1985). A més a més, algunes llengües minoritàries havien desenvolupat la funció de llengua de comunicació interètnica en territoris molt reduïts (el nogai, el kabardí, el lesguià, el circassià, el kumik, etc.) (Chirikba, 2008; Lewis, 1972).

Ja durant el procés de *korenizatsia* i, sobretot, a partir de la imposició del rus com a assignatura obligatòria a totes les escoles l'any 1938, la llengua russa va implantar-se definitivament com a única *lingua franca* possible al territori de l'URSS:

No other language in the USSR can satisfy so well the demands which have to be met in a multilingual society; and the fact that polemicists exaggerate the superiority in range of usefulness is no reason for not recognizing this objectively. (Lewis, 1972)

La penetració, el paper predominant i la identificació del rus com a llengua d'estat van fer un pas de gegant en l'època de Bréjnev (1964-1982). L'objectiu era que el rus deixés de ser una llengua estrangera a les repúbliques nacionals i esdevingués la llengua comuna de tots els ciutadans soviètics (Kreindler, 1989). La llei de 1958 garantia als pares el dret d'escollir la llengua d'ensenyament dels fills. Els pares no russòfons que decidien enviar els fills a l'escola russa havien de decidir si hi estudiarien la llengua materna o no: «Ainsi, les parents avaient l'occasion de renier deux fois leur origine ethnique» (Maurais, 1991).

La política de Bréjnev estava encarada i conduïa irremeiablement a la identificació dels conceptes *soviètic* i *rus*. Aquest ideari estava molt lluny dels preceptes leninistes en matèria de política sobre les nacionalitats de la Unió. De fet, la idea d'imposar una llengua *estatal* era contrària al leninisme. Bilinsky (1981) posa un exemple per il·lustrar la perversió ideològica impulsada per la política lingüística de Bréjnev: «Ukrainian school children in Ukraine are being taught Russian from a textbook titled *The Native Language*, while they study their true native language, Ukrainian, from

textbooks called *The Ukrainian Language*». No queden lluny els anys en què a Barcelona, en una escola pública amb línia d'educació en català, estudiàvem català amb un *Manual de llengua catalana*, mentre que apreníem el castellà amb un llibre que es deia *Lenguaje*. La política de l'Estat soviètic en època de Bréjnev és il·lustrativa d'allò que Moreno (2008) anomena *nacionalisme lingüístic*: l'estat s'esforça a fer creure que la llengua de l'estat és l'única llengua apta per a la comunicació en tots els àmbits i inverteix tots els recursos necessaris per aconseguir-ho.

El 1979 va tenir lloc a Taixkent, a l'Uzbekistan, una conferència científica i teòrica amb el títol *La llengua russa, llengua d'amistat i cooperació dels pobles de l'URSS*. Els especialistes de tota l'URSS reunits a la capital asiàtica van pactar mesures per tal de potenciar l'aprenentatge i l'ús de la llengua russa (Kirkwood, 1991). Fruit d'aquests pactes va ser la implantació de la tercera hora de rus a les escoles secundàries que no tenien el rus com a llengua vehicular (Bilinsky, 1981) o l'obligació de presentar les tesis i tesines en rus (Kirkwood, 1991). L'educació superior passava a ser una de les noves armes d'imposició del rus com a *lingua franca* a tota l'URSS, tal com ho era també la mobilitat en totes les seves formes, fossin o no voluntàries (els matrimonis mixtos, el servei militar, la feina, etc.) (Grant, 1989). Igualment, no va ser fins al curs 1980-1981 que les repúbliques més reticents a la política d'educació soviètica (Estònia i Lituània) van acabar introduint la llengua russa a l'educació primària. Comrie (1981) afirma que el rus «is the only Soviet language that can be used at all levels and registers, and for all purposes, anywhere in the country» i això, sens dubte, és conseqüència de la dura política de russificació de l'era Bréjnev. Ara bé, tal com apunta Bilinsky (1981),

This recent emphasis on the intensive study of Russian as the *summum bonum* of Soviet political and cultural achievement flies in the face of traditional Soviet nationality policy.

3.2. La posició del rus als estats postsoviètics

L'esfondrament del bloc comunista el 1989 va sacsejar l'Estat soviètic. Coincidint amb aquest fet, les repúbliques de l'URSS havien endegat ja el 1988 un procés per definir una llengua oficial a les seves constitucions. Durant el 1989, Estònia, Lituània, Letònia, el Tadjikistan, el Kazakhstan, el Kirguizistan, Moldàvia, l'Uzbekistan i Ucraïna havien adoptat noves legislacions lingüístiques. Bielorrússia ho va fer l'any següent (Maurais, 1991). L'Estat soviètic va recomanar que el rus fos reconegut a les cartes mages de les repúbliques com a llengua oficial, per tal de preservar *de iure* el bilingüisme que ja existia *de facto* a tot el territori de l'URSS (Kirkwood, 1991).

La desintegració de l'URSS durant el segon semestre de 1991 i la creació de la Comunitat d'Estats Independents (CEI) el desembre d'aquell mateix any van dibuixar un nou marc per a les noves repúbliques i, evidentment, van obligar els nous governs a adoptar polítiques clares en matèria de llengua. El procés de desmembrament de la

Unió va anar acompanyat de tensions de més o menys intensitat entre nacionalitats a dins i a fora de la Federació russa. El desmembrament, les tensions, l'aparició de nous estats (especialment la independència d'Ucraïna i de Bielorússia) i altres factors de caire socioeconòmic van provocar que la nació russa patís una crisi aguda d'identitat (Leprêtre, 2002; Brubaker, 1994). Aquesta crisi, com apunta també Leprêtre (2002), va propiciar que el poble rus s'esforcés a recobrar la seva identitat nacional a partir dels valors que mantenien un fort pes identitari. Un d'aquests valors era, sens dubte, la llengua russa.

Els canvis en el mapa polític van comportar, en primer lloc, l'adopció de la llengua titular de les repúbliques com a única llengua oficial. Això va implicar que els russos monolingües veiessin perillar la seva estabilitat lingüística a les noves repúbliques, pel fet que l'equilibri de llengües s'havia de revisar i calia veure el paper que tindria el rus d'ençà d'aquell moment en territoris on havia funcionat com a *lingua franca* durant dècades i fins i tot durant segles (Khruslov, 2006; Pavlenko, 2008a). La revisió de la política lingüística plantejava (i planteja encara) complicacions molt serioses. Potser la més important de totes era la gran quantitat de població russa o russòfona. L'any 1991, hi havia 36,5 milions de parlants nadius de rus a les noves repúbliques, entre nacionals russos i titulars russificats. A Bielorússia, Estònia, el Kazakhstan, el Kirguizistan, Letònia, Moldàvia i Ucraïna, el nombre d'habitants que tenien el rus com a llengua materna anava del 23 al 47% de la població total (Pavlenko, 2008a). A més a més, en els nous estats de composició multinacional, el rus funcionava (i, en molts casos, encara funciona) com a llengua de comunicació interètnica. Així, per exemple, actualment les comunitats armènia i àzeri de Geòrgia poden fer servir el rus per comunicar-se amb l'Administració central (Pavlenko, 2008a). En el punt següent, revisarem de manera sumària l'estat de la qüestió a les diferents repúbliques de l'espai postsoviètic.

4. LES REPÚBLIQUES BÀLTIQUES

Els tres països del Bàltic comparteixen certs trets diferenciadors, sobretot en matèria de política lingüística. Els tres estats van ser independents en el període d'entreguerres i això va fer que el sentiment identitari hi fos més fort que en altres territoris de l'antiga URSS (Rannut, 2008). Les polítiques empreses per aquests estats estan encarades a la derussificació efectiva i a la promoció i protecció de les llengües nacionals (Hogan-Brun *et al.*, 2008). L'entrada d'aquests estats a la Unió Europea l'any 2004 va marcar la darrera fita del procés d'abandonament de l'òrbita postsoviètica.

4.1. Estònia

Després de l'ocupació russa de 1940 i del control nazi fins al 1944, la població d'Estònia tenia el 1945 un 97,3% d'estonians. L'últim cens soviètic (1989) referia un per-

centatge de només un 61,5 % de població estoniana, mentre que les dades del cens de 2011 indiquen que hi ha un 68,7 % d'estonians.² La política de russificació fou molt intensa en aquest país. La immigració de població russòfona va ser promoguda pel Govern soviètic i, d'aquesta manera, durant la dècada de 1980 el rus era la llengua oficial, mentre que l'estonià funcionava *de facto* com una llengua minoritària. La llei de llengües de 1989, a fi d'invertir aquesta situació, proclamava l'estonià única llengua oficial i endegava algunes mesures per fomentar el bilingüisme de la població russa que, a la llarga, van resultar insuficients (Rannut, 2008). Les polítiques adoptades després de la independència de 1991 van dedicar-se al problema de la llengua i del dret de ciutadania dels arribats durant l'ocupació soviètica: estipulaven una llei de *ius sanguinis* (residència al país des d'abans de 1940) i un coneixement mínim de l'estonià per accedir a la ciutadania estoniana. Igualment, l'estonià esdevenia obligatori a totes les escoles del país, fos quina hi fos la llengua d'instrucció (Hogan-Brun *et al.*, 2008). Amb això, el coneixement de l'estonià entre la població d'altres nacionalitats va passar del 14 % de l'any 1989 al 38 % del 2000 (les dades del cens de 2011 relatives als indicadors etnoculturals encara no s'han publicat). Els graus d'immersió en estonià a les escoles russes estan encara en fase de prova. El Govern entén que la llengua estoniana ha de ser el factor que faciliti la integració de la minoria russa i que asseguri la igualtat de tots els ciutadans de la república (Rannut, 2008).

4.2. Letònia

La població russa de Letònia representa un 26,90 % del total, mentre que els letons són vora el 62,10 % (cens de l'any 2011).³ Un 62,07 % declara el letó com a llengua familiar, mentre que en el cas del rus ho fa un 37,23 %. El rus és la llengua més parlada pels qui no la tenen com a llengua materna; el letó li va molt per darrere (cens de 2000; el cens de 2011 encara no ha divulgat aquestes dades). Després de la implementació d'una política de *ius sanguinis* com la d'Estònia el 1994 (Pavlenko, 2008a; Uzulis, 2007) i d'una obertura a la naturalització feta a partir de 1995 i, sobretot, de 1998, a la república letona hi ha un 14,40 % de no-nacionals, és a dir, de població sense ciutadania però amb certs drets reconeguts.⁴ Actualment, com a la veïna Estònia, hi ha en funcionament polítiques educatives amb diversos graus d'immersió lingüística que pretenen millorar l'aprenentatge i l'ús del letó entre la població russòfona. Tant a Estònia com a Letònia, mentre que les generacions més grans de russòfons manifesten un rebuig frontal envers la llengua titular, sembla que les més joves estan canviant de tendència: els nivells de competència en rus entre els titulars estan disminuint, mentre que els nivells de competència en llengua titular dels russòfons estan augmentant (Bulajeva i Hogan-Brun, 2008). Ara bé, cal tenir en compte que les dues generacions

2. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PO0222>.

3. <http://www.csb.gov.lv/en/statistikas-temas/population-census-30761.html>.

4. http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/dokuments/2011/2ISVN_Latvija_pec_TTB_VPD.pdf.

anterior, en lloc d'adquirir competència en la llengua titular, van optar per crear una comunitat totalment segregada, amb negocis i serveis propis. Això fa que, en determinats entorns, continuï sent difícil assimilar la llengua de l'estat (Commercio, 2008).

4.3. *Lituània*

La república de Lituània és l'estat de l'espai postsoviètic que ha tingut més èxit en el procés de retorn a la llengua titular i en l'assimilació de les altres nacionalitats (Pavlenko, 2008b). La poca quantitat de russos instal·lats al país durant l'ocupació soviètica ha facilitat en gran mesura aquesta consecució. En el darrer cens de la república (de 2011), un 84,20 % dels censats es declaraven lituans, un 6,60 % polonesos i un 5,80 % russos.⁵ La llei de llengües de 1995 determinava l'ús únic del lituà en totes les esferes de la vida pública i de l'ensenyament (Bulajeva i Hogan-Brun, 2008). L'estat lituà finança escoles públiques per a les minories nacionals sempre que hi hagi un nombre d'alumnes suficient. El lituà, però, és matèria obligatòria en igual mesura a totes les escoles d'ensenyament general. De tota manera, cada vegada hi ha menys escoles per a la minoria russa, bàsicament per manca d'alumnes. Els russòfons a poc a poc s'identifiquen més amb el Govern i reconeixen la importància de l'educació en lituà per a una bona integració al país (Bulajeva i Hogan-Brun, 2008; Radzevičiūtė, 2007). Els alumnes de totes les línies d'ensenyament han d'acabar passant un mateix examen de llengua que els acredita per accedir a estudis professionals o superiors i per incorporar-se al món laboral. D'altra banda, l'anglès és la llengua més estudiada com a primera llengua estrangera (la competència declarada d'anglès ha passat d'un 16,90 % el 2001 a un 30,40 % el 2011, segons els censos), mentre que el rus conserva el primer lloc com a segona llengua estrangera i manté una presència destacable en el sector de serveis (un 63 % de la població declara que és competent en rus). Això reflecteix la voluntat d'obrir el país cap a Occident, sempre amb un ull posat a les arrels del centre i de l'est d'Europa (Bulajeva i Hogan-Brun, 2008).

Hem vist que Estònia i Letònia comparteixen bona part de les mesures preses en matèria de política lingüística. Lituània, en canvi, s'ha beneficiat d'una conjuntura pràcticament uninacional i ha pogut aplicar mesures menys restrictives. Igualment, veiem que Letònia és l'estat que presenta una situació més complicada.

5. **MOLDÀVIA**

L'únic estat amb majoria de població llatina de l'espai postsoviètic és el país més pobre d'Europa. La llengua romanesa de Moldàvia va patir un fort procés de russificació (el qual hem descrit més amunt) que va incloure el pas a l'alfabet ciríl·lic el 1938. S'hi van fer entrar una gran quantitat de calcs i de préstecs del rus. Tot plegat, amb

5. http://www.stat.gov.lt/uploads/Lietuvos_gyventojai_2011.pdf.

l'objectiu de distingir al màxim possible l'estàndard moldau de l'estàndard romanès (Deletant, 1989). El Govern soviètic va encarregar-se de promoure aquesta distinció, alhora que va fomentar la immigració massiva de russos a Moldàvia i l'emigració de població romanesa cap a altres territoris de l'URSS. D'aquesta manera, volia assegurar-se un estat amb un sentiment d'autonomia i un nivell de russificació prou marcats a la frontera sud-occidental de la Unió (Ciscel, 2008; Deletant, 1989). La llei de llengües de 1989 va aconseguir tres objectius: la identificació del moldau i el romanès, el retorn a l'alfabet llatí i la declaració del romanès com a única llengua oficial (Deletant, 1989). Quan el Govern comunista va anunciar, a final de 2001, que faria obligatori l'estudi del rus i que el declararia segona llengua oficial del país, es va desfermar una confrontació política i social que va obligar el Govern a rectificar. El 75 % de la població (cens de 2004)⁶ que declara el romanès com a llengua habitual es va imposar (Ciscel, 2008). Actualment, el rus no és matèria obligatòria a l'ensenyament, mentre que el romanès sí que ho és a totes les escoles, sigui quina sigui la llengua d'instrucció. Gairebé un 80 % dels escolars estudia en romanès, però a l'ensenyament hi ha un cert caos en la implementació de la legislació lingüística (Ciscel, 2008). Mentre que una gran part de la població té una competència bona en llengua russa, aquesta està en retrocés a l'ensenyament, sobretot amb el gir europeïsta del Govern escollit el març de 2012. Val a dir que les estadístiques i les informacions aportades aquí no tenen en compte ni són aplicables a la república secessionista del Transdnièster, amb un règim autoritari, una població estimada d'entre sis-cents mil i vuit-cents mil habitants, que es divideixen a terços entre romanesos, ucraïnesos i russos, i només un 13,5 % d'alumnes escolaritzats en romanès (escrit en alfabet ciríl·lic en aquest territori)(Ciscel, 2008).

6. LES REPÚBLIQUES ESLAVES

6.1. *Bielorússia*

El 1995, cinc anys després de la independència, Bielorússia va adoptar el rus com a segona llengua estatal.⁷ Això va acabar d'abocar el bielorús a un procés imparable d'estancament que ja l'any 1999 el va dur a ser considerat per la UNESCO una llengua potencialment amenaçada.⁸ Segons el cens de 1999, un 63 % de la població de la república fa servir el rus com a llengua habitual i un 37 % utilitza el bielorús.⁹ El cens, però, no preveu la categoria del rus-bielorús (també anomenat *trassianka*), una llengua mixta o un seguit de varietats que parlen habitualment entre un 20 % (Giger i Sloboda, 2008) i un 66 % de la població (Kittel *et al.*, 2010). Brown (2007) assenyala que el bielorús està quedant totalment abandonat a un paper simbòlic i que l'ús oficial que

6. <http://www.statistica.md/pageview.php?l=en&idc=295>.

7. <http://www.rec.gov.by/zakon/constitution01.html#top>, article 17.

8. http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_index.html.

9. <http://belstat.gov.by/homep/en/census/p6.php>.

se'n fa està estrictament encarat a justificar-ne l'estatus de cooficialitat. Als mitjans de comunicació, el bielorús té un paper marginal i és pràcticament inexistent a la televisió (Kittel *et al.*, 2010). Quant a l'actitud dels parlants, val a dir que el bielorús presenta una marcació social de doble cara (Giger i Sloboda, 2008): d'una banda, és vist com una llengua rural i antiquada. Això és fruit tant de la predominança del rus i del *jidisch* a les ciutats fins a principi del segle xx, com de la política de forta russificació urbana que va dur a terme el Govern central soviètic. D'altra banda, és percebut com una llengua reivindicativa. La llengua d'ús habitual a les ciutats és el rus i els parlants urbans de bielorús hi tenen una competència plena. Pel que fa a les zones rurals, s'ha detectat una forta russificació dels parlars bielorussos (Kittel *et al.*, 2010). El fet que la nació titular del país i de l'ètnia majoritària del territori estigui perdent la llengua pròpia en favor de la llengua de l'estat veí que, en temps passat, ha exercit una forta dominació del país (Giger i Sloboda, 2008) fa que la situació actual de la llengua bielorussa des del punt de vista sociolingüístic sigui tant interessant com dramàtica. La conjuntura recorda molt la del gaèlic irlandès (Alpàtov, 2000). Per tant, doncs, no sembla que s'hagin de tenir gaires esperances de revitalització o fins i tot de supervivència a llarg termini.

6.2. Ucraïna

Tradicionalment marcat també com a llengua rural i de poc prestigi i relegat a un paper secundari fins als anys 1980 (Solchanyk, 1985), l'ucraïnès va ser proclamat única llengua estatal ja el 1989, dos anys abans de la independència de la república. La Constitució ucraïnesa, però, presenta algunes vaguetats i contradiccions en matèria de llengua; l'article 10 diu:

La llengua estatal d'Ucraïna és l'ucraïnès. L'Estat assegura el desenvolupament i la funcionalitat de l'ucraïnès en totes les esferes socials i per tot el territori d'Ucraïna. A Ucraïna, el lliure desenvolupament, l'ús i la protecció del rus i de la resta de llengües de les minories nacionals d'Ucraïna estan plenament garantits. El Govern afavoreix l'estudi de llengües de comunicació internacional. L'ús de les llengües a Ucraïna està garantit per la Constitució i definit per la llei.

Mentre que l'article 53 estableix:

Els ciutadans que pertanyen a les minories nacionals tenen, segons la llei, el dret de rebre l'ensenyament en la seva llengua materna, o bé d'estudiar la seva llengua en centres educatius públics o per mitjà d'associacions culturals de la seva minoria.¹⁰

10. <http://zakon1.rada.gov.ua>; la traducció és meua.

Aquest article i el fet que Ucraïna va ratificar la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries el 1999 han donat lloc a una situació certament irònica: la Carta es va dissenyar per protegir les llengües amenaçades i ara la llengua que havia estat colonitzadora (i, en aquest cas, amenaçadora) és la que s'hi veu emparada (Varfolomeyev, 2006).

Ucraïna presenta una situació lingüística certament complexa. El darrer cens de població (2001) incorporava preguntes sobre filiació ètnica i sobre competència lingüística. Un 78 % de la població es reconeixia com a ucraïnesa, mentre que un 17 % es declarava russa. Pel que fa a la llengua, un 68 % escollien l'ucraïnès com a llengua pròpia, mentre que un 30 % optaven pel rus.¹¹ La distribució d'aquests parlants va del 98 % de parlants d'ucraïnès que trobem a Ternópil (a l'oest del país), fins al 75 % de russòfons que hi ha a Donetsk o el 77 % d'habitants de la república autònoma de Crimea que declaren el rus com a primera llengua. També cal destacar l'existència, com a Bielorrússia, d'una llengua mixta rus-ucraïnès (anomenada *súrjik*) que, en diverses formes, és parlada per una gran part de la població. El cens, però, no la té en compte (Bilaniuk, 2004).

El paper que ha pres l'ucraïnès com a única llengua d'estat, present a totes les esferes de la comunicació quotidiana, de l'ensenyament, dels mitjans de comunicació i de la vida política i judicial, ha anat creixent els darrers anys (Khruslov, 2006). No obstant això, la regionalització de la política en matèria d'ensenyament ha fet augmentar el nombre d'escoles russes (com també les d'altres minories lingüístiques) i ha apaivagat les tensions a l'est i al sud del país, que és on es concentra la major part de la població russa (Bilaniuk i Melnyk, 2008). També cal tenir en compte el naixement d'una identitat *neoucraïnesa* (russòfons que han adoptat l'ucraïnès com a llengua vehicular quotidiana), sorgida com a reacció conscient a les injustícies històriques envers l'ucraïnès (Bilaniuk i Melnyk, 2008).

La llei sobre les bases de la política lingüística estatal, signada pel president Ianukóvitx l'agost de 2012, ha suposat un canvi de rumb en les polítiques del Govern ucraïnès en matèria de llengües. Després d'un procés de redacció conspicu i d'una aprovació convulsa al Parlament, la llei continua provocant el rebuig frontal de partits i entitats proucraïnesos.¹² A grans trets, la llei dóna autonomia a regions i municipis perquè puguin concedir un grau d'oficialitat territorial a tota llengua que aglutini més d'un 10 % de Parlants dins de la regió o municipi en qüestió i a qualsevol altra llengua que no arribi a aquesta xifra però que els parlants de la qual ho sollicitin. L'ucraïnès es manté com a única llengua oficial de l'estat i de l'exèrcit.¹³ Això suposa que el rus esdevé llengua cooficial a gran part del territori ucraïnès. Però també suposa que el tàtar de Crimea, el romanès i l'hongarès puguin assolir el grau de cooficialitat que les comunitats de parlants han demanat llargament als seus territoris històrics.

11. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/>.

12. <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1367131-rada-prinyala-yazykovo-zakon>.

13. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

Cal destacar la cultura diglòssica que persisteix als dos països eslaus de la CEI (Pavlenko, 2008a). Si bé a Bielorússia aquesta actitud està notablement en expansió (Giger i Sloboda, 2008), a Ucraïna sembla que comença a estar en retrocés, sobretot als territoris on l'ucraïnès és la llengua de la majoria de la població (Bilaniuk i Melnyk, 2008). Caldrà vigilar el retrocés del bielorús. També s'haurà de veure quines repercussions té la implementació de la nova llei de llengües ucraïnesa. D'altra banda, serà interessant seguir de prop l'expansió i l'evolució d'aquestes llengües mixtes que s'estan desenvolupant en tots dos països, analitzar-ne el grau de fixació, d'expansió i, qui sap, fins i tot de criollització.

7. LES REPÚBLIQUES DEL CAUCAS

Més enllà de la posició geogràfica i de diversos processos històrics, Armènia, Azerbaidjan i Geòrgia comparteixen posicions i assoliments en el desenvolupament de la seva política nacional i lingüística. En aquestes tres repúbliques, la llengua titular era llengua oficial ja durant els temps de l'URSS, malgrat les campanyes explícites de l'Estat soviètic per anorrear les llengües de la regió (Gvantseladze, 2003). Des de la independència, la presència del rus i la competència en aquesta llengua han anat minvant a les tres repúbliques (Khruslov, 2006), per bé que les actituds cap al rus hi són ben diferents.

7.1. Armènia

Aquesta república caucàsica és la que ha fet més canvis en matèria de política lingüística durant els últims anys (Khruslov, 2006). Des de 1999, el país ha adoptat una sèrie de mesures encarades a estimular el multilingüisme de la població i, especialment, a millorar i fomentar l'aprenentatge de la llengua russa. Essencialment monètnica (Danielian, 2004), la república va signar la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries l'any 2001. Aquell mateix any, el Govern va impulsar el pla *El rus en el sistema educatiu i en l'activitat sociocultural de la República d'Armènia* (Danielian, 2004; Khruslov, 2006). El rus va esdevenir matèria obligatòria a totes les escoles de primària, de la mateixa manera que una segona llengua estrangera del bloc *occidental*. A més a més, es van obrir línies d'educació secundària en totes les llengües minoritàries del país i es va eixamplar el camp de l'educació superior en rus (Pavlenko, 2008b). Així, doncs, mentre que la Constitució del país, ja des de 1978, estableix que l'única llengua oficial de la república és l'armeni i que el Govern emet totes les comunicacions en aquesta llengua (Danielian, 2004), la majoria de la població presenta un alt grau de competència en rus. El rus, present també als mitjans de comunicació, s'accepta com una porta al progrés i com un mitjà per enfortir les relacions amb els països veïns (Khruslov, 2006). El gener de 2011, després de llargues disputes, protestes i deliberacions, el president armeni va signar la nova llei de llengües i educació, que

permet la creació d'escoles d'educació secundària que no tinguin l'armeni com a llengua vehicular (Kartashyan, 2011).¹⁴ Encara és d'hora per analitzar si aquesta mesura donarà al rus un paper encara més visible al panorama lingüístic de l'Estat armeni.

7.2. *Azerbaidjan*

El setembre de 2002 la república va adoptar una nova llei de política lingüística, segons la qual el rus deixava de ser la llengua de comunicació interètnica i passava a ser una llengua estrangera més (Khruslov, 2006). Segons el cens de 2009, la població russa representava l'1,34% del total de la població de l'Azerbaidjan.¹⁵ Tanmateix, i malgrat la disminució de població russa des de la independència, cap de les quatre-centes escoles que tenen el rus com a llengua vehicular i que s'havien obert en època soviètica no s'ha tancat, i el rus continua essent matèria obligatòria a moltes escoles de secundària (Garibova i Asgarova, 2009). Pel que fa als mitjans de comunicació,

At present, radio stations, for instance in the Belokan and Khachmaz regions, broadcast in the Avar, Lezgin and Tat languages. Written media is mainly offered in Azerbaijani and Russian. Some newspapers are also available in Kurdish, Lezgin and Talysh but such publications reportedly lack funds. Television broadcasting in minority languages has halted behind and few to no programs are available in regional languages. (Popjanevski, 2006)

Com a conseqüència de la nova llei de política lingüística i de les successives revisions i modificacions que l'aplicació n'ha comportat, ha desaparegut la pràctica totalitat de programes en rus, mentre que el nombre de diaris i revistes ha anat en augment (Alieva, 2007). S'apunta una creixuda de l'interès del Govern per la difusió i l'ensenyament de la llengua anglesa (Kaftan, 2004). A més a més, i com a reflex de la proximitat lingüística i cultural i dels intercanvis econòmics amb la veïna Turquia, també hi ha hagut un augment de l'estudi de la llengua turca (Garibova i Asgarova, 2009).

7.3. *Geòrgia*

A la república de Geòrgia s'ha desenvolupat un fort sentiment antirús durant els darrers anys, tant en la classe política com entre la població; el conflicte armat amb la Federació Russa pels territoris fronterers d'Abkhàzia i Ossètia del Sud va agreujar una situació que ja era tensa (Trenin, 2009). La conjuntura georgiana és complicada, pel fet que el país és marcadament plurinacional, amb minories assentades històricament al seu territori, com els àzeris i els armenis, a més a més de russos, ossetes i abkhazos,

14. <http://araratmagazine.org/2011/03/debate-over-foreign-language-schools-armenia>.

15. <http://pop-stat.mashke.org/azerbaijan-ethnic2009.htm>.

entre d'altres (Metreveli *et al.*, 2009). Aquesta diversitat nacional va fer que, ja en temps de l'URSS, el rus s'erigís com a *lingua franca* al territori de la república. Per aquest motiu, un alt percentatge dels representants de les minories no van desenvolupar mai competència en georgià (Hewitt, 1989). Fins al 2005, i malgrat que la pràctica contravenia la llei de política lingüística de l'estat, el Govern central va acceptar mantenir les comunicacions en rus amb els governs regionals dels territoris de població àzeri i armènia (Wheatley, 2006). De llavors ençà, només n'accepta en georgià. Per facilitar l'aprenentatge del georgià a tota la població, el Govern va posar en marxa un pla per a l'ensenyament de la llengua georgiana que ha anat en detriment del coneixement del rus (Khruslov, 2006; Metreveli *et al.*, 2009; Pavlenko, 2008a). La reducció de la presència del rus a la funció pública ha anat acompanyada d'una sèrie de mesures (exàmens de llengua i proves de mèrits) per assegurar que els funcionaris tenen un nivell de competència suficient en llengua georgiana (Metreveli *et al.*, 2009). El rus continua present a l'ensenyament secundari. El nombre d'escoles russes, però, s'ha reduït dràsticament (Botxorixvili, 2007; Khruslov, 2006). Ja abans de la confrontació amb la Federació Russa, l'aleshores president de Geòrgia, Mikhaïl Saakaixvili, va afirmar que les tensions entre Geòrgia i Rússia derivaven del fet que la república rebutjava el rus com a *lingua franca*. Va afegir-hi que «you don't need to know Russian. You need to study English, Turkish» (Pavlenko, 2008a). Tal com es desprèn d'aquestes afirmacions, de la política prooccidental de la república (Khidasheli, 2011), que va abandonar la CEI de manera definitiva l'agost de 2009,¹⁶ de les tensions constants amb la Federació Russa i de la implacable eradicació del rus de la funció pública i dels mitjans de comunicació, Geòrgia és un dels països de l'espai postsoviètic on el rus té menys esperances de sobreviure com a llengua de relació, ja sigui interètnica o en les relacions amb els països de l'entorn.

Veiem, doncs, que les repúbliques caucàsiques es comporten de manera diferent pel que fa a la llengua russa. Així, Armènia presenta polítiques que afavoreixen l'aprenentatge del rus i que fomenten un cert grau de bilingüisme entre la població. Aquesta situació no es pot desvincular del fet que el país ha tingut històricament molts conflictes amb els seus veïns musulmans i amb l'Azerbaidjan (per la regió de Nagorno-Karabakh) i que ha travat relacions polítiques, militars i culturals molt estretes amb la Federació Russa. L'Azerbaidjan també té bones relacions amb Rússia, tot i que la presència del rus s'hi està reduint a molts nivells. Darrerament, s'observa una tendència a l'estudi de la llengua turca. A l'altre costat de la balança hi trobem Geòrgia, amb una política lingüística declaradament antirussa i amb una aposta ferma pel georgià i per l'estudi de llengües occidentals.

Queda clar que la posició lingüística dels països caucàsics està directament relacionada amb les tensions històriques de la zona, així com amb la voluntat política futura dels estats sorgits després de la desintegració de l'URSS.

16. http://www.rferl.org/content/Georgia_Finalizes_Withdrawal_From_CIS/1802284.html.

8. L'ÀSIA CENTRAL

Després de la independència l'any 1991 o fins i tot abans, els cinc països que trobem en aquest vast territori que va des de la mar Càspia fins a la Xina i des de Rússia fins a l'Iran i l'Afganistan van declarar les seves llengües titulars com a úniques llengües oficials i el rus com a llengua de comunicació interètnica. Des de llavors, cadascun ha seguit un camí diferenciat en matèria de política lingüística.

8.1. *Kazakhstan*

El novè país més extens del món ha aconseguit capgirar el mapa nacional des de la caiguda de l'URSS. Segons els censos oficials de població, el 1970 la població kazakh representava tot just un 32 %, el 1989 era un 40 % i el 2009 havia assolit el 63,10 %.¹⁷ Tenint en compte que l'any 1926 els kazakhs eren un 58 % de la població, veiem que s'ha superat la proporció que hi havia abans del domini soviètic.¹⁸ En aquest mateix període, la població russa ha passat de ser el 43 % de 1970 al 23 % de 2009. La política de migracions forçades i voluntàries va fer arribar molta població de fora durant els primers trenta anys de pertinença a la Unió Soviètica (Lewis, 1972; Polian, 2001). Els kazakhs eren l'única nacionalitat titular minoritària a la seva república. A més a més d'això, els russos posseïen el poder polític, econòmic i cultural (Smagulova, 2008). El 1989, un 63 % de kazakhs declaraven fluïdesa en rus, mentre que només un 1 % de russos afirmava que parlés kazakh. El cens de 2009 només ofereix dades de competència passiva, però veiem que els russos que afirmen que entenen el kazakh són un 25 % del total, mentre que un 74 % del total de la població del Kazakhstan declara que entén el kazakh (davant del 94 % que declara que entén el rus). L'enorme fidelitat lingüística dels parlants, la urbanització de la població kazakh, l'arrelament del sentiment nacional i un caòtic però efectiu procés de *kazakhització* han impedit que la llengua russa acabés desplaçant la llengua kazakh a tots els efectes (Smagulova, 2008).

La consideració del rus al Kazakhstan ha millorat des de la independència. Tant la llei de llengües de 1989 com la Constitució de 1993 li atribuïen el paper de llengua de comunicació interètnica. La Constitució de 1995 l'elevava ja a llengua oficial. El kazakh, però, es manté com a única llengua estatal (Pavlenko, 2008a; Smagulova, 2008). Si bé la diferència d'aquests dos conceptes és poc clara, cal entendre que la llengua estatal és la llengua que ha de fer servir l'estat per defecte en totes les seves actuacions i comunicacions. Així mateix, ha de ser la llengua que l'estat ha de defensar, promoure i difondre per sobre de totes les altres. La llengua oficial, d'altra banda, és la llengua a què s'han de traduir tots els documents oficials, la llengua en què els ciutadans poden dirigir-se a les institucions i que ha de ser present al sistema educatiu. Si aquesta dife-

17. http://www.stat.kz/p_perepis/materyaly/Documents/O6%20ucmopuu%20nepenucey%20населения%20Казахстана.doc.

18. <http://www.stat.kz/publishing/Pages/publications.aspx>.

renciació ja és prou vaga i difícil d'aplicar en si mateixa, en el cas del Kazakhstan encara ho és més.

Al Kazakhstan hi ha censades 129 nacionalitats (2009), les més nombroses de les quals són la kazakh i la russa. La *lingua franca* que molts d'aquests pobles havien utilitzat tradicionalment era el rus. Ens trobem, doncs, amb un cas semblant al dels armenis i els àzeris de Geòrgia. El Govern, per impedir que el rus avancés en detriment del kazakh, va impulsar una política lingüística que havia d'assegurar la presència i la funcionalitat del kazakh en totes les esferes de la vida del país (Smagulova, 2008; Pavlenko, 2006). Aquest procés va anar acompanyat d'un pla d'educació que introduïa l'ensenyament del kazakh a totes les escoles (així com del rus), fos quina fos la llengua vehicular del centre. Igualment, es va voler fer penetrar el kazakh a la literatura científica, tècnica i de divulgació. Tot plegat, sense un pla de normalització i d'estandardització terminològica adaptat a la realitat. Això va desembocar en un caos que el Govern va voler arreglar amb el pla del *trio de llengües* de 2007: el kazakh, el rus i l'anglès havien d'arribar a tota la població en igualtat de condicions (Smagulova, 2008).

Per conèixer l'ús real de les llengües en qüestió, Smagulova (2008) aporta dades de les enquestes sobre usos lingüístics que va dur a terme amb altres investigadors entre 2005 i 2007, amb una mostra de 2.255 individus. Vistos els resultats, Smagulova adueix que «Russian is a dominant language of communication across all domains. It is also the language of a more powerful group —affluent urban residents». De totes maneres, i després de tenir en compte la distribució per edats dels resultats, afegeix: «the sociolinguistic situation is changing: [...] Kazakhs, according to these findings, are making conscious efforts to reverse language shift by educating their children in Kazakh».

Així, doncs, el kazakh va guanyant terreny i prestigi però, malgrat tot, el rus continua sent la llengua d'ús més habitual al Kazakhstan.

8.2. Kirguizistan

La República del Kirguizistan presenta una composició multinacional. El 69,2 % de la població es defineix com a kirguís, el 14,5 % com a uzbeka i el 8,7 % com a russa (cens de 2008).¹⁹ La llei de política lingüística de 1989 declarava el kirguís un símbol per a la construcció nacional i la sobirania i en garantia la protecció. També reconeixia el rus com a llengua de comunicació interètnica. El 1996, el rus es va igualar al kirguís com a llengua oficial. L'any 2000, el Govern va promulgar una nova llei sobre la llengua amb l'objectiu de revitalitzar, modernitzar i estandarditzar la llengua kirguís. El programa de la llei tenia com a objectiu començar a introduir el kirguís com a llengua del Govern i de l'Administració el 2008 (Orusbaev *et al.*, 2008).

19. <http://www.stat.kg/stat.files/razd.files/census/3.7.pdf>.

Actualment, i segons la Constitució aprovada el 2010, la llengua estatal de la república és el kirguís, mentre que el rus hi és reconegut com a llengua oficial.²⁰ La minoria uzbeka reclama més presència a les institucions (clam al qual s'uneix la poc nombrosa minoria russa) i un reconeixement oficial de l'uzbek al territori kirguís (Orusbaev *et al.*, 2008).

El principal escull en la consecució d'una normalització plena del kirguís (i, de fet, també del rus) és l'educació. Teòricament, el sistema d'educació kirguís promou el multilingüisme: kirguís, rus, una llengua estrangera i, allà on escau, una llengua minoritària. Aquestes llengües són obligatòries (amb més o menys hores, segons el currículum de l'escola) a totes les escoles del Kirguizistan, independentment de la llengua d'instrucció (Orusbaev *et al.*, 2008). Tal com apunta Txepurnikh (2005), el principal problema és la manca de recursos en l'educació: llibres de text, professors de llengua, mitjans audiovisuals, etc. L'ensenyament de totes les llengües està sota mínims (Chapman *et al.*, 2005). Malgrat el predomini del rus en el món acadèmic i científic, la diversitat nacional dels parlants, les influències de les llengües maternes i, probablement, una manca d'aprenentatge correcte de la llengua estan conduint a un procés de pidginització del rus que està cridant l'atenció de certs lingüistes (Orusbaev *et al.*, 2008).

Per fer-nos una idea de la complexitat de la situació i del paper que s'espera del rus, Orusbaev *et al.* (2008) presenten aquesta conclusió al seu estudi:

To sum up, it appears that those who remain in Kyrgyzstan will face Kyrgyzization of most of the country, Uzbekization of the South, Kyrgyz-Russian bilingualism in the cities, and Kyrgyz-Russian-English-Turkish multilingualism of the elite. Russian remains important as a means of official, interethnic and worldwide communication, and the government is discussing measures for the maintenance of high-quality Russian in the mass media and other public uses.

8.3. *Tadjikistan*

El Tadjikistan atorgava al rus el paper de llengua de comunicació interètnica ja a la llei de política lingüística de 1989. La Constitució atribueix al tadjik el paper de llengua estatal, exclusiva en el Govern i en l'Administració (Nagzibekova, 2008). El juliol de 2009, va entrar en vigor una nova llei de llengües, segons la qual²¹ el rus deixava de ser llengua de comunicació interètnica. El juny de 2011, però, una modificació a aquesta llei va tornar a concedir-li aquest estatus.²²

El cens de l'any 2000 donava un 1,1 % de població russa,²³ mentre que la darrera informació del servei d'immigració (Nagzibekova, 2008) en referia només un 0,3 %. Això no obstant, i per decret presidencial, el rus és matèria obligatòria d'ensenyament

20. http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=31497.

21. http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=29442.

22. http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=46041.

23. <http://demoscope.ru/weekly/2005/0191/analit05.php>.

ment a totes les escoles secundàries del país des de 2004 (Nagzibekova, 2008; Kaftan, 2004).

El Govern tadjik va iniciar el 2004 un pla de deu anys per a la millora en l'ensenyament del rus i de l'anglès. Tanmateix, els principals punts del programa parlen exclusivament del rus. L'objectiu és el foment del rus com a *lingua franca*, tant a dins del país com en les comunicacions amb els països bàltics i de la CEI. Hi ha una tendència incipient cap a l'estudi de la llengua anglesa, però és encara molt minoritària (Nagzibekova, 2008). Un dels problemes de l'ensenyament al Tadjikistan és la manca de professorat qualificat de llengua russa. Igualment, les minories uzbeka i turcmana tenen greus problemes per accedir a manuals en les seves llengües: els que s'envien de l'Uzbekistan i del Turkmenistan no són útils, perquè en aquestes repúbliques s'ha adoptat l'alfabet llatí, mentre que al Tadjikistan es manté la grafia ciríl·lica (Nagzibekova, 2008).

8.4. *Turkmenistan*

El règim totalitari i personalista del president Nyýazow va dur a terme una política ferma de nacionalització del país. Va prendre mesures que afavorien la població turcmana i discriminaven els membres de les minories nacionals del territori de la república (Abdurassúlov, 2007; Vinogràdov, 2009). El rus, malgrat que mantenia l'estatus de llengua de comunicació interètnica, cada vegada era menys present en totes les esferes de la vida pública i tenia una presència residual a l'ensenyament (Kaftan, 2004). Nyýazow va eliminar els departaments de rus de les universitats, les línies en rus d'escoles i centres d'educació superior, va prohibir la premsa en rus i les entitats de defensa de la llengua i la cultura russes (Vinogràdov, 2009). El Turkmenistan va deixar de ser membre de ple dret de la CEI el 2005 per passar a ser-ne membre associat.²⁴

El president actual, Berdimuhamedow, va emprendre el 2006 una política d'acostament a Rússia. En virtut de diversos acords amb la Federació Russa, s'han obert escoles russes a la capital, Aşgabat, i s'ha permès que els centres russos d'educació superior instal·lin filials al país (Vinogràdov, 2009).²⁵ Finalment, la llei d'educació d'agost de 2009 reintrodueix el rus com a matèria obligatòria a secundària i a l'ensenyament superior.²⁶

8.5. *Uzbekistan*

En temps de l'URSS, la República de l'Uzbekistan havia fet servir sempre el rus com a llengua de comunicació interètnica. Després de la independència del país, s'inicià un

24. <http://www.rferl.org/content/article/1061002.html>.

25. <http://www.prometeus.nsc.ru/contents/books00/vinograd.ssi>.

26. http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=28835.

procés fervent de derussificació que es va perllongar tota una dècada (Pavlenko, 2008a; Nazarian, 2007). La idea del Govern era substituir el rus per l'anglès com a llengua de comunicació interètnica, reduir al màxim el nombre d'escoles russes, fer desaparèixer el rus dels mitjans de comunicació i augmentar l'interès de la població per l'anglès i les altres llengües occidentals (Nazarian, 2007). La falta de recursos i de mestres ha impedit en gran mesura el triomf de l'anglès com a segona llengua del país (Hasanova, 2007), però sobretot hi ha contribuït el fet que els usos lingüístics de la població no han variat: el 96 % de la població de l'Uzbekistan continua fent servir el rus com a llengua de comunicació interètnica (Nazarian, 2007), la qual cosa li atribueix *de facto* aquest paper de *lingua franca*, gairebé més que a cap altra república.

Actualment hi ha un ressorgiment de l'interès per la llengua i la cultura russes, així com un augment del prestigi del rus (Kobil, 2007; Khruslov, 2006). Tot i que es reconeix la importància de l'anglès com a llengua de comunicació global (Hasanova, 2007), sembla que la tendència s'està invertint i que ara és el rus qui atrau més les generacions joves (Kobil, 2007).

Veiem, doncs, que les repúbliques de l'Àsia central presenten enormes diferències en el tractament de la llengua russa. Mentre que el Kazakhstan i el Kirguizistan presenten polítiques clares, amb el rus com a llengua oficial, els altres tres estats es comporten de manera diversa: al Tadjikistan la situació és semblant a la del Kazakhstan; el Turkmenistan s'ha anat acostant també a aquest model. Per contra, a l'Uzbekistan veiem que el rus no gaudeix de cap reconeixement, però sí d'un ús massiu i d'una popularitat que sembla que va en augment.

9. EL PES DE LA (RE)CONSTRUCCIÓ NACIONAL RUSSA

Després de veure les diverses posicions adoptades pels nous estats de l'espai postsoviètic en matèria de política nacional i lingüística, cal que analitzem com poden incidir aquestes posicions en els processos de (re)construcció nacional que, en major o menor mesura, hi continuen oberts i com s'interrelacionen aquests processos amb la crisi identitària del poble rus i la seva (re)construcció nacional.

Tal com assenyala Brubaker (1994), el poble rus tendia a percebre tot el territori de la Unió Soviètica com a propi. Els russos podien desenvolupar-se a qualsevol república de l'URSS sense haver-s'hi d'adaptar i, encara més, el poderós Govern central fomentava l'assentament de població russa a les repúbliques perifèriques. Smith *et al.* (1998) qualifica la política d'expansió de l'URSS de *colonialisme federal*. Brubaker apunta que els russos, paradoxalment, se sentien desfavorits dins del territori de la república de la qual eren titulars i de la qual és hereva l'actual Federació Russa. «The Russian Republic was not for Russians what other national republics were for their corresponding nationalities», afirma Brubaker (1994: 70). Bona part del territori de la Federació estava (i està encara) repartit en unitats amb més o menys autonomia bastides en bona part sobre fonaments nacionals. Leprêtre (2002) descriu algunes de les raons que van conduir els russos a sentir-se menystinguts dins de la república de la

qual eren nació titular: els indicadors econòmics no eren millors que a les altres repúbliques, les purgues dels anys 1930 i la Segona Guerra Mundial n'havien delmat la població més que a cap altre territori, la situació mediambiental era desastrosa, les minories nacionals identificaven els russos amb el totalitarisme soviètic i, a més a més, la Federació estava infravalorada i subrepresentada institucionalment. Així mateix, l'autor exposa que, després de l'esfondrament de l'URSS, la Federació Russa va esdevenir l'única entitat territorial amb una composició multiètnica tan complexa com la de la Unió. Aquest va ser un dels motius que va comportar el naixement de la necessitat d'autoafirmació del poble rus com a nació, per mitjà d'un procés bastit a imatge del que tenia lloc a la majoria de les repúbliques de l'antiga Unió Soviètica.

De tota manera, tal com defensa Laitin (1998), Rússia mai no havia existit com a estat-nació. Això sempre és una dificultat afegida en la creació de l'imaginari col·lectiu necessari per endegar un procés de construcció d'identitat. Laitin assenyala que Rússia ha iniciat un procés d'adopció de l'Ortodòxia com a motor per fer créixer el sentiment identitari. Després dels llargs anys d'ateisme soviètic, observem avui dia un ressorgiment incontestable del cristianisme ortodox com a element vertebrador de la nova identitat russa. L'altre gran eix d'aquest procés identitari és, indiscutiblement, la llengua russa. De la mateixa manera, reviu en l'imaginari col·lectiu les *grandeses* del tsarisme, en un intent d'esborrar els anys que el règim soviètic va *desnacionalitzar la russicitat*, és a dir, va fer créixer la identificació entre la identitat russa i la soviètica per fer néixer una identitat transnacional que ha acabat pagant amb una forta crisi el procés de (re)construcció nacional endegat necessàriament després de la caiguda de la Unió.

Brubaker (1994: 70-71) afirma: «ethnocultural nationality [...] was more fundamental in the Soviet institutional scheme than territorial nationhood». D'aquesta manera, els territoris nacionals pressuposaven l'existència de nacions etnoculturals, segons la terminologia del mateix autor. El fet que els russos no gaudissin estrictament d'un territori nacional propi feia trontollar l'existència mateixa dels russos com a nació etnocultural. La crisi identitària desfermada després de la caiguda de l'URSS és, sens dubte, un reflex d'aquesta asimetria provocada per una política que era, com ja hem repetit molt, contradictòria en diversos sentits. En aquest cas, podríem afirmar que la Unió Soviètica duia a terme alhora polítiques de russificació al *near abroad* (el terme de Laitin per a les repúbliques de l'espai postsoviètic), mentre potenciava la identitat soviètica entre la població russa de la Federació en detriment de la pròpia identitat russa (Low, 1963).

La identitat russa que s'està forjant a l'actual Federació Russa s'identifica plenament amb la dels russos del *near abroad* (Laitin, 1998; Brubaker, 1994). Aquest fet, sumat a la idea exposada abans segons la qual en la identitat russa la idea de nació etnocultural preval per damunt de la de territori nacional, fa que les elits russes vegin legítima i necessària la preocupació envers els russos que actualment són (en la majoria dels casos) ciutadans dels nous estats de l'espai postsoviètic. Aquests es veuen com a part integrant de la nació russa i, consegüentment, de l'Estat rus (Brubaker, 1994). Això fa que el procés de consolidació d'aquesta identitat russa s'exporti d'una manera deliberada a tots els territoris on hi ha minories (i majories) de població russa i que,

per tant, entri en conflicte directe i frontal amb els processos de derussificació que han emprès les repúbliques exsoviètiques. Creiem que aquest conflicte és tant o més important que molts dels altres factors que intervenen en el correcte desenvolupament de les noves polítiques que els estats postsoviètics volen i han d'implementar en matèria nacional i lingüística.

Pavlenko (2006) també apunta la importància del fet demogràfic en la situació lingüística dels nous estats. Considera el pes de la població russòfona com un dels grups de factors que intervenen d'una manera directa en les pràctiques i les polítiques lingüístiques dels nous estats: la quantitat de població russòfona i el paper que té en l'economia local, la competència en llengua russa de la població local d'altres nacionalitats i la competència en les llengües locals de la població russòfona, així com la distància cultural i lingüística entre el rus i la llengua local (o llengües locals). L'autora refereix tots aquests factors —a més a més dels aspectes polítics, històrics i socioeconòmics— com a essencials per entendre el comportament de la llengua russa i, consegüentment, de la població russòfona en els estats postsoviètics. Ens sembla, però, que obvia la força del vector neorussificador que el Govern de la Federació Russa està exercint sobre tota la població russòfona del *near abroad*, i que no es pot incloure d'una manera clara en cap dels factors assenyalats, sinó que actua d'una manera transversal. Com diu Brubaker (1994), l'Estat rus creu que les minories russes de les repúbliques exsoviètiques li pertanyen. Per tant, l'autor pensa molt encertadament que aquesta posició entra de manera directa en el joc de tensions que es donen en els processos de construcció nacional que s'estan desenvolupant a tot el territori de l'antiga Unió Soviètica.

10. CONSIDERACIONS FINALS: CAP A ON VA EL RUS ALS ESTATS POSTSOVIÈTICS?

Abans d'intentar esbossar una predicció de futur, posarem una mica d'ordre a les dades que hem exposat sobre les diverses situacions lingüístiques i nacionals que s'observen a l'espai postsoviètic. Pavlenko (2006) distingeix cinc categories en termes de polítiques i pràctiques lingüístiques:

1. Política bilingüe amb el rus com a llengua principal *de facto* (Bielorússia).
2. Política bilingüe amb la llengua titular com a llengua estatal i el rus com a llengua oficial o llengua de comunicació interètnica (Kazakhstan, Kirguizistan, Tadjikistan).
3. Política monolingüe amb un bilingüisme *de facto* de la llengua titular i el rus (Ucraïna).
4. Política monolingüe amb determinats usos públics del rus (Armènia, Azerbaidjan, Geòrgia, Moldàvia, Turkmenistan, Uzbekistan).
5. Política monolingüe amb la llengua titular com a llengua principal *de iure* i *de facto* (Estònia, Letònia i Lituània).

Aquesta classificació és del tot acceptable en els termes plantejats per l'autora. No obstant això, si tenim en compte els factors identitaris dels quals hem parlat més amunt, podem aventurar-nos a preveure com evolucionarà el rus (la llengua i el po-

ble) en alguns dels nous estats. Certament, la direcció que prenguin els esdeveniments farà que les repúbliques passin d'un dels grups de la classificació de Pavlenko a un altre i, fins i tot, que hi apareguin noves categories com a resultat de realitats sociolingüístiques que encara ara no s'han acabat de dibuixar.

En el cas de Bielorússia, tal com hem dit més amunt, creiem que el futur de la llengua titular és francament negre. La probabilitat que els parlants de bielorús continuïn abandonant la llengua en favor del rus és molt elevada. La diglòssia endèmica del país no solament no ha entrat en recessió, sinó que no ha deixat d'exacerbar-se des de la caiguda de l'URSS, malgrat una política lingüística que en origen havia de fomentar i protegir la llengua bielorrussa. És previsible que el bielorús acabi relegat a un paper poc més que folklòric. Aquest procés de *folklorització* pot accelerar-se si prenem en consideració la conjuntura política actual entre Bielorússia i la Federació Russa. L'orientació prorussa del Govern bielorús és una gran porta d'entrada per al nou procés identitari de russificació que promou l'actual Govern de la Federació.

Si Bielorússia sembla abocada a un nou procés de russificació, Ucraïna presenta una realitat infinitament més complexa. Tot i que fins ara s'havia observat un avanç de l'ucraïnès com a llengua d'ús quotidià a totes les esferes, també és cert que el país compta amb pràcticament un terç de població russòfona. Això es complica encara més pel fet que molts d'aquests russòfons es declaren nacionals ucraïnesos. El país està certament dividit per una diagonal que va de nord a sud: la banda més oriental d'Ucraïna té una població majoritàriament russòfona, igual que la península de Crimea. El paper del rus com a *lingua franca* entre la població de nacionalitats diverses és inqüestionable. Caldrà deixar passar un temps per veure els resultats de la implementació de la nova llei de llengües de 2012 i per comprovar quins efectes té sobre el procés de normalització de l'ucraïnès.

A l'Àsia central (si n'excloem el Turkmenistan, que tot just l'està recuperant), el rus s'imposa com a *lingua franca* d'una manera molt clara. Tant els països que el declaren llengua oficial com els que l'accepten com a llengua de comunicació interètnica se'n serveixen per a les comunicacions interestatals i intraestatals. A més a més, en el cas de l'Uzbekistan, s'ha observat una tendència de rerussificació després d'una etapa de derussificació. Això ens fa pensar que la llengua russa es consolidarà en els vastos territoris dels països centreamericans. També caldrà seguir l'evolució del rus al Kirguizistan on, a més a més d'operar plenament com a *lingua franca*, interacciona amb les llengües locals en un procés de *pidginització* que tot just arrenca. Els processos de *pidginització* de llengües en entorns postcoloniais han estat nombrosos al llarg de la història i, per tant, no resulta forassenyat pensar que aquest nou rus amb elements turquesos acabarà prosperant també com a *lingua franca* en determinats territoris. La naturalesa del territori i dels habitants, en bona part encara nòmades, pot ajudar a assentar aquest procés.

L'Azerbaidjan s'ha anat alineant d'una manera progressiva amb les posicions més allunyades de l'òrbita russa, com són les de Geòrgia o les repúbliques bàltiques. El retrocés del rus en aquesta república majoritàriament musulmana sembla ja imparable. A aquest grup podem afegir-hi també Moldàvia, que ha consolidat una política

lingüística que redueix substancialment la presència del rus i el relega a un segon pla.

Per contra, Armènia és un dels països on el rus funciona encara com a segona llengua i on el Govern en promou l'estudi i en fomenta l'ús. Com a llengua *postcolonial*, el rus és vist encara com a llengua de prestigi i com a via de millora socioeconòmica.

Quant a les repúbliques bàltiques, si Lituània ja ha tancat i ha consolidat plenament el procés de retorn a la llengua nacional, Estònia i Letònia continuen tenint problemes amb les importants minories russòfones. En aquests dos estats, cal tenir molt en compte la posició que ha d'adoptar la Federació Russa en el futur. L'enfortiment del sentiment identitari rus entre els russòfons d'aquests dos països bàltics pot invertir el procés de derussificació que s'hi havia endegat i complicar encara més una conjuntura politicosocial que ha costat molt d'estabilitzar. El procés actual de (re)construcció de la identitat nacional russa que hem esmentat més amunt pot ser un focus de tensió entre Estònia i Letònia d'una banda i la Federació Russa de l'altra.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

Totes les pàgines web citades a l'article i en aquesta bibliografia van ser visitades el 12 de novembre de 2012.

- ABDURASSÚLOV, Abdujalil (2007). «Rússkie v Turkmeni: razruixaia txari Rukhnamí». *BBC News*, 27 juliol 2007. Disponible en línia a: <http://news.bbc.co.uk/hi/russian/in_depth/newsid_6929000/6929162.stm>.
- AKINER, Shirin (1989). «Uzbekistan: Republic of many tongues». A: KIRKWOOD, Michael (ed.). *Language planning in the Soviet Union*. Londres: Macmillan, p. 101.
- ALBIN, Fred (1970). «Decision-making in Soviet Higher Education (A Documentary History)». *Soviet Education*, núm. 12 (9-10-11), p. 1-287.
- ALÍEVA, Aiten (2007). «Rússkie v Azerbaidjane: bez problem, no s iazikom». *BBC News*, 27 juliol 2007. Disponible en línia a: <http://news.bbc.co.uk/hi/russian/in_depth/newsid_6265000/6265714.stm>.
- ALPÀTOV, Vladímir (2000). *150 iazikov i politika: 1917-2000. Sotsiolingvistixeskie problemi SSSR i postsovétskogo prostranstva*. Moscou: Kraft+: Institut vostokóvedenia RAN.
- BENNIGSEN, Alexandre; LEMERCIER-QUELQUEJAY, Chantal (1985). «Politics and linguistics in Daghestan». A: KREINDLER, Isabelle (ed.). *Sociolinguistic perspectives on Soviet national languages: Their past, present and future*. Berlín: De Gruyter Mouton, p. 125.
- BILANIUK, Laada (2004). «A typology of Surzhyk: mixed Ukrainian-Russian language». *International Journal of Bilingualism*, núm. 8 (4), p. 409-425.
- BILANIUK, Laada; MELNYK, Svitlana (2008). «A tense and shifting balance: bilingualism and education in Ukraine». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 11 (3-4), p. 339-372.
- BILINSKY, Yaroslav (1962). «The Soviet Education Laws of 1958-9 and Soviet nationality policy». *Soviet Studies*, núm. 14 (2), p. 138-157.
- (1981). «Expanding the use of Russian or russification? Some critical thoughts on Russian as a lingua franca and the “language of friendship and cooperation of the peoples of the USSR”». *Russian Review*, núm. 40 (3), p. 317-332.

- BOTXORIXVILI, Ketí (2007). «Rússkie ne khotiat uiezjat iz Gruzii. No uiezjaiut». *BBC News*, 27 juliol 2007. Disponible en línia a: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/international/newsid_6718000/6718829.stm>.
- BROWN, N. Anthony (2007). «Status language planning in Belarus: an examination of written discourse in public spaces». *Language Policy*, núm. 6 (2), p. 281-301.
- BRUBAKER, Rogers (1994). «Nationhood and the national question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: an institutionalist account». *Theory and Society*, núm. 23, p. 47-78.
- BULAJEVA, Tatjana; HOGAN-BRUN, Gabrielle (2008). «Language and education orientations in Lithuania: a cross-Baltic perspective post-EU accession». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 11 (3-4), p. 396-422.
- CHAPMAN, David W.; WEIDMAN, John; COHEN, Marc; MERCER, Malcolm (2005). «The search for quality: a five country study of national strategies to improve educational quality in Central Asia». *International Journal of Educational Development*, núm. 25 (5), p. 514-530.
- CHIRIKBA, Viacheslav A. (2008). «The problem of the Caucasian Sprachbund». A: MUYSKEN, Pieter (ed.). *From Linguistic Areas to Areal Linguistics*. Amsterdam: Benjamins, p. 25-93. (Studies in Language Companion Series; 90)
- CISCHEL, Matthew H. (2008). «Uneasy compromise: language and education in Moldova». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 11 (3-4), p. 373-395.
- COMMERCIO, Michele (2008). «Systems of partial control: ethnic dynamics in post-Soviet Estonia and Latvia». *Studies in Comparative International Development*, núm. 43 (1), p. 81-100.
- COMRIE, Bernard (1981). *The languages of the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CRISP, Simon (1989). «Soviet language planning 1917-53». A: KIRKWOOD, Michael (ed.). *Language planning in the Soviet Union*. Londres: Macmillan, p. 27.
- DANIELIAN, Meri (2004). «Russki iazik v iazikovoi politike sovremennoi Armenii». *Vestnik Mapryal*, núm. 44. Disponible en línia a: <<http://www.mapryal.org/content/vestnik-N°44>>.
- DELETANT, Dennis (1989). «Language policy and linguistic trends in Soviet Moldavia». A: KIRKWOOD, Michael (ed.). *Language planning in the Soviet Union*. Londres: Macmillan, p. 189.
- GARIBOVA, Jala; ASGAROVA, Matanat (2009). «Language policy and legislation in post-Soviet Azerbaijan». *Language Problems and Language Planning*, núm. 33 (3), p. 191-217.
- GIGER, Mark; SLOBODA, Marian (2008). «Language management and language problems in Belarus: education and beyond». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 11 (3-4), p. 315-339.
- GRANT, Nigel (1989). «Mechanisms: policy formation and implementation». A: KIRKWOOD, Michael (ed.). *Language planning in the Soviet Union*. Londres: Macmillan, p. 64.
- GVANTSSELADZE, Teimuraz (2003). «The main socio-linguistic tendencies in the post-Soviet Caucasus». Disponible en línia a: <http://www.inst.at/berge/kaukasus/gvantseladze_t.htm>.
- HASANOVA, Dilbarhon (2007). «Teaching and learning English in Uzbekistan». *English Today*, núm. 23 (1), p. 3.
- HEWITT, George (1989). «Aspects of language planning in Georgia (Georgian and Abkhaz)». A: KIRKWOOD, Michael (ed.). *Language planning in the Soviet Union*. Londres: Macmillan, p. 123.
- HOGAN-BRUN, Gabrielle; OZOLINS, Uldis; RAMONIEN, Meliut; RANNUT, Mart (2008). «Language

- politics and practices in the Baltic states». *Current Issues in Language Planning*, núm. 8 (4), p. 469-631.
- KAFTAN, Larissa (2004). «Kak txuvstvuiet sebìa “veliki i mogutxi” russki iazik na prostórakh bívxego SSSR?». *Komsomól'skaia Pravda*, 15 juny 2004. Disponible en línia a: <<http://www.kp.ru/daily/23297/29657/>>.
- KARTASHYAN, Anna (2011). «The debate over foreign-language schools in Armenia». *Ararat*. Disponible en línia a: <<http://araratmagazine.org/2011/03/debate-over-foreign-language-schools-armenia/>>.
- KHIDASHELI, Tamar (2011). «Georgia's European way». *Internationale Politik und Gesellschaft*, núm. 3, p. 95-108. Disponible en línia a: <http://www.fes.de/ipg/sets_d/arc_d.htm>.
- KHRUSLOV, Gueorgui (2006). «Funksionirovànìe russkogo iazikà v stranakh SNG». *Russian Language Journal*, núm. 56, p. 131-166.
- KIRKWOOD, Michael (ed.) (1989). *Language planning in the Soviet Union*. Londres: Macmillan.
- (1991). «“Glasnost”, “the national question” and Soviet language policy». *Soviet Studies*, núm. 43, p. 61-81.
- KITTEL, Bernhard; LINDNER, Diana; TESCH, Sviatlana; HENTSCHEL, Gerd (2010). «Mixed language usage in Belarus: the sociostructural background of language choice». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 206, p. 47-71.
- KOBIL, Rustam (2007). «Rússkie v Uzbekistane: ne zaboievàteli». *BBC News*, 27 juliol 2007. Disponible en línia a: <http://news.bbc.co.uk/hi/russian/in_depth/newsid_6919000/6919539.stm>.
- KOUTAISSOFF, Elisabeth (1951). «Literacy and the place of Russian in the non-slav republics of the USSR». *Soviet Studies*, núm. 3 (2), p. 113-130.
- KREINDLER, Isabelle (1977). «A neglected source of Lenin's nationality policy». *Slavic Review*, núm. 36, p. 86-100.
- (1989). «Soviet language planning since 1953». A: KIRKWOOD, Michael (ed.). *Language planning in the Soviet Union*. Londres: Macmillan, p. 43.
- KREINDLER, Isabelle (ed.) (1985). *Sociolinguistic perspectives on Soviet national languages: Their past, present and future*. Berlín: De Gruyter Mouton.
- LAITIN, David D. (1998). *Identity in formation: The Russian-speaking populations in the near abroad*. Ithaca: Cornell University Press.
- LENIN, Vladímir (1914). «Nujen li obiazàtelni gossuràrstvenni iazik?». *Komsomól'skaia Pravda*, 18 gener 1914. Reproduït a les obres completes: *Pólnoie sobrànie sotxineni*. Vol. 24. Moscou: Izdatelstvo politítxeskoi literaturi, 1967, p. 295. Disponible en línia a: <<http://vilenin.eu/t24/p295>>.
- LEPRÊTRE, Marc (2002). «Política lingüística a la Federació Russa: diversitat lingüística i identitat nacional». *Noves SL: Revista de Sociolingüística*, 2002, núm. 1. Disponible en línia a: <http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm02primavera/internacional/marc1_8.htm>.
- LEWIS, E. Glyn (1972). *Multilingualism in the Soviet Union: Aspects of language policy and its implementation*. La Haia: De Gruyter Mouton.
- LIPSET, Harry (1967). «The status of national minority languages in Soviet education». *Soviet Studies*, núm. 19, p. 181-189.
- LOW, Alfred D. (1963). «Soviet nationality policy and the new program of the Communist Party of the Soviet Union». *Russian Review*, núm. 22, p. 3-29.
- MAURAS, Jacques (1991). «Les lois linguistiques soviétiques de 1989 et 1990». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 15, p. 75-90.

- METREVELI, Ekaterine; NILSSON, Niklas; POPJANEVSKI, Johanna; YAKOBASHVILI, Temuri (2009). «State approaches to national integration in Georgia: two perspectives». Informe de Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program. Disponible en línea a: <http://www.isdp.eu/images/stories/isdp-main-pdf/2009_metreveli-et-al_state-approaches.pdf>.
- MORENO CABRERA, Juan Carlos (2008). *El nacionalismo lingüístico: Una ideología destructiva*. Barcelona: Península.
- MOSKOVICH, Wolf (1989). «Planned language change in Russian since 1917». A: KIRKWOOD, Michael (ed.). *Language planning in the Soviet Union*. Londres: Macmillan, p. 85.
- NAGZIBEKOVA, Mehriniso (2008). «Language and education policies in Tajikistan». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 11 (3-4), p. 501-508.
- NAZARIAN, Ruben (2007). «Jazikovaia situatsia v Uzbekistane: realnost i perspektivi». Disponible en línea a: <<http://www.mapryal.org/content/языковая-ситуация-в-узбекистане-реальность-и-перспективы>>.
- ORUSBAEV, Abdykadyr; MUSTAJOKI, Arto; PROTASSOVA, Ekaterina (2008). «Multilingualism, Russian language and education in Kyrgyzstan». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 11 (3-4), p. 476-500.
- PAVLENKO, Aneta (2006). «Russian as a lingua franca». *Annual Review of Applied Linguistics*, núm. 26, p. 78-99.
- (2008a). «Multilingualism in post-Soviet countries: language revival, language removal, and sociolinguistic theory». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 11 (3-4), p. 275-314.
- (2008b). «Russian in post-Soviet countries». *Russian Linguistics*, núm. 32, p. 59.
- POLIAN, Pável (2001). *Ne po svoiei voli. Istória i gueogrâfia prinudítelnikh migratsi v SSSR*. Moscou: OGI.
- POPJANEVSKI, Johanna (2006). «Minorities and the State in the South Caucasus: assessing the protection of national minorities in Georgia and Azerbaijan». Informe de Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program. Disponible en línea a: <<http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0609Popjanevski.pdf>>.
- RADZEVIČIŪTĖ, Aušra (2007). «Rússkie v Litve: tiaga k integratsi i polititxeskaia apàtia». *BBC News*, 27 juliol 2007. Disponible en línea a: <http://news.bbc.co.uk/hi/russian/in_depth/newsid_6918000/6918904.stm>.
- RANNUT, Mart (2008). «Estonianization efforts post-independence». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 11 (3-4), p. 423-439.
- RICENTO, Thomas (2006). *An introduction to language policy: Theory and method*. Oxford: Blackwell.
- SCHATZ, Edward (2000). «The politics of multiple identities: lineage and ethnicity in Kazakhstan». *Europe-Asia Studies*, núm. 52 (3), p. 489-506.
- SEBBA, Mark (2006). «Ideology and alphabets in the former USSR». *Language Problems and Language Planning*, núm. 30 (2), p. 99-125.
- SENGUPTA, Anita (2003). *The formation of the Uzbek Nation-State: A study in transition*. Lanham, Maryland: Lexington Books.
- SLEZKINE, Yuri (1994). «The USSR as a communal apartment, or how a socialist state promoted ethnic particularism». *Slavic Review*, núm. 53, p. 414-452.
- SMAGULOVA, Juldyz (2008). «Language policies of kazakhization and their influence on language attitudes and use». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 11 (3-4), p. 440-475.

- SMITH, Graham; LAW, Vivien; WILSON, Andrew; BOHR, Anette; ALLWORTH, Edward (1998). *Nation-building in the post-Soviet borderlands: The politics of national identities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SOLCHANYK, Roman (1985). «Language politics in the Ukraine». A: KREINDLER, Isabelle (ed.). *Sociolinguistic perspectives on Soviet national languages: Their past, present and future*. Berlín: De Gruyter Mouton, p. 57.
- TAAGEPERA, Rein (1971). «The 1970 Soviet census: fusion or crystallization of nationalities?». *Soviet Studies*, núm. 23 (2), p. 216-221.
- TRENIN, Dmitri (2009). «Russia: an aspiring power center». *Internationale Politik und Gesellschaft*, núm. 2, p. 142-153. Disponible en línia a: <http://www.fes.de/ipg/sets_d/arc_d.htm>.
- ТХЕПУРНИХ, Елена (ed.) (2005). *Russki iazik v mire: Sovremennoie sostoiànie i tendentsi rasprostranénia*. Moscou: Ministeri d'Afers Estrangers de la Federació Russa.
- UZULIS, Vladislav (2007). «Russki voprós v Latvi». *BBC News*, 27 juliol 2007. Disponible en línia a: <http://news.bbc.co.uk/hi/russian/in_depth/newsid_6901000/6901065.stm>.
- VARDYS, V. Stanley (1972). «Geography and nationalities in the USSR: a commentary». *Slavic Review*, núm. 31 (3), p. 564-570.
- VARFOLOMEYEV, Oleg (2006). «Regions of Ukraine comes back, takes up language issue». *Eurasia Daily Monitor*, núm. 3 (96). Disponible en línia a: <<http://www.jamestown.org/edm/>>.
- VINOGRADOV, Andrei Vassílievitx (2009). «O sostoiànie russkoiazítxnogo obrazovània v Turkmenistane». *Pérvie Iermakóvskie Txténia*. Novossibirsk: Sibírskoie Otdelénie RAN. Disponible en línia a: <<http://www.prometeus.nsc.ru/contents/books00/vinograd.ssi>>.
- WHEATLEY, Jonathan (2006). «The status of minority languages in Georgia and the relevance of models from other European states». Document de treball de l'European Center for Minority Issues [Flensburg], núm. 26. Disponible en línia a: <<http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications>>.
- WILSON, Andrew (1995). «The Donbas between Ukraine and Russia: the use of history in political disputes». *Journal of Contemporary History*, núm. 30 (2), p. 265-289.
- WOLFE, Thomas C. (2000). «Cultures and communities in the anthropology of Eastern Europe and the former Soviet Union». *Annual Review of Anthropology*, núm. 29, p. 195-216.